

DAN CULCER – CSEKE GÁBOR

A HAJÓSOK VISSZATÉRNEK

Aszimmetrikus interjú az ASYMETRIA-ról
és még sok egyébről

Én nem hiszek
a történelem
végzetében,
és igyekszem helyet
szorítani a mi
világunkban azoknak az
eszméknek, amelyek
saját tapasztalatainkból
fakadtak, megfelelnek
szándékainknak
és lehetőségeinknek,
hogy végre hozzon is
számunkra némi
boldogságot, tompítsa
keserűségünket...

■ Cseke Gábor: *Induljunk ki a jelenből, hogy a gyökerekhez jussunk: a költő, író, irodalomkritikus, szerkesztő, továbbá nyugdíjas Dan Culcer 1987 óta él Franciaországban. Számos, távolról sem jelentéktelen foglalatossága mellett sok éve online folyóiratot tart fenn Asymetria címmel, amelynek alcíme: Kulturális, kritikai és képzeleti folyóirat. Ezzel egy időben a marosvásárhelyi Vatra folyóirat állandó franciaországi tudósítója – azé a lapé, amelynek kezdetektől fogva a munkatársa és egyik alapítója. A Vatra indulásától több mint negyven esztendő is eltelt. Milyen utat járt be ezalatt Dan Culcer?*

Dan Culcer: Az én utam most is, akár csak eddig, válaszúttal teli. Valószínű, valamennyiünkké ilyen. Látható vagy láthatatlan választakról van szó. Amiket nem lehet kikerülni. Olyan körülményeken, helyeken vág át az ember, ahol több, de legalább két lehetőség között kell választania. Miközben érzi, hogy nem kap levegőt. És tudja, hogy nincsen visszaút. Ha egyszer ráléptünk egy útra, bármilyen legyen is az, nincsen róla visszatérés. Akárcsak az etológusok labirintusaiban, amelyek azért készültek, hogy az állatok viselkedését tanulmányozni lehessen. Nemrég egy furcsa regényt olvastam David Vanntól, *Sukkwán Island* a címe. Ritkán olvasok irodalmat, az epikus fikció jó két évtizede hidegen hagy. De most nem tudtam letenni a könyvet. Apa és fia történetéről van szó, egyfajta beavatási utazásra indulnak egy lakatlan alaszakai szigetre. És ami eleinte csak kirándulásnak tűnik, az később rémálomba torkollik: az apa valamennyi döntése beláthatatlan helyzethez vezet, amely mindkettőjük életét veszélybe sodorja. A katasztrófa elkerülhetetlen. A regényt értelmez-

hetjük az emberiségről szóló parabolaként, amelynek valóság-hű elemei rendkívül kegyetlenek, nyersegek. Ha az általam átéltek nem is, de érzelmi benyomásaim a szerző által leírtakra emlékeztetnek.

Az *Asymetria* rendszertelenül frissülő online folyóirat. Egy lap, aminek egyre tekintélyesebb a múltja és olvasói köre. Tizennégy esztendő, szélben és ködben, nap-sütésben és szitáló esőben, kevés pénzzel.

Mióta eltávoztam Romániából, ahol viszonylag ismert voltam, még a magyarok között is, túl sok idő telt el ahhoz, hogy mellőzhetnénk bár egy rövid életrajzi adatlapot. Erdélyi román vagyok, 1941. június 15-én születtem Szulinán, ahová családom erdélyi menekültként érkezett. Segesváron jártam elemibe, Dél-Erdélyben, ahová szüleim 1942-ben jutottak el. További tanulmányaimat, beleértve az egyetemet is, Kolozsváron végeztem, ahol 1963-ban román nyelv és irodalom tanári oklevelet szereztem.

1987 októberétől élek Franciaországban, s rengeteg dologba belefogtam, mint minden ember, aki lakhelyet, környezetet, szokásokat változtat, és sok-sok olyan előnyről lemond, amiben korábbi hazájában nem szűkölködött. Megpróbáltam beilleszkedni, megismerni az új közeget, úgy próbáltam berendezni az életemet, hogy elháríthassam az illeszkedési nehézségeket, s gyermekeimnek, akik velem tartottak Franciaországba, elfogadható létfeltételeket teremtsék. Közéledni igyekeztem a Párizsban élő román emigránsok közegéhez, akikhez tartoztam, s igyekeztem úgy cselekedni körükben, ahogy erkölcsi és politikai elveim diktálták. Hogy a helyzetemen könnyítsek, számos tanfolyamot kijártam, köztük egy szerkesztőségi titkárit is valamelyik párizsi újságírói iskolában. Ez volt az a mesterség, amit nyugdíjazásig folytattam. Ugyanakkor rendes hallgató lettem a Francia Sajtóintézetben, amelyik a Párizsi Tudományegyetem-II-höz tartozik, itt egyetem utáni képzésben kommunikációs felkészítést nyertem. Ennek megfelelően dolgozatot is írtam *Kelet-európai értelmiségiek Párizsban. Politikai kommunikáció és célzottság* címmel.

A témát életbevágó fontosságúnak tartom Kelet-Európa jövője szempontjából. Úgy is, hogy már nem csak Párizsról van itt szó. Fontos volt, mert tárgyilagos alapról – ankétok, felmérések, interjúk, az emigráns sajtóban megjelent közlések anyagára támaszkodva – kívánta elemezni egyfelől a különböző kelet- és közép-európai országok nemzetközösségeihez tartozó csoportok közti viszonyokat; kutatásaim során e viszonyok politikai kommunikációban nyilvánultak meg. És feltárta a politikai kommunikáció létező nehézségeit, amik föltétlenül kiküszöbölendők, és amelyek a történelmi hagyományokhoz, az emigráns csoportosulások történelmi kialakulásához és az illető országok történelmi különbözőségeihez fűződnek, illetve ahhoz a befolyáshoz, amit az új közeg tanúsít a különböző csoportok iránt beilleszkedésük, bekebelezésük, illetve önállósodásuk tekintetében, viszonylag rövid történelmi idő alatt.

A politikai kommunikáció e megnyilvánulásának elemzése két szintet vett figyelembe: a közösségen belüli és a közösségek közti, valamint a közösségen kívüli kommunikációt, más megközelítésben a keleti közösségek hangadó vezetőinek és csoportjainak létező kapcsolatait és e csoportok és vezetők kapcsolatait a franciaországi politikai hatóságokkal, csoportosulásokkal, tájékoztatási és kommunikációs rendszereivel. Még világosabban: kapcsolataikat a francia sajtóval, a különleges szolgálatokkal, a hatalmon lévő politikai vezetőkkel és valamennyi egyéb politikai alakulattal, amelyek a keleti országok felé hídként, egyfajta kommunikációs és nyomásgyakorló csatornaként jöhetnek számításba a francia bel- és külpolitika alakítása tekintetében.

Vizsgálataimban az értelmiségi csoportokra összpontosítottam, mert nyilvánvaló kiindulásként úgy vélem: jórészt belőlük állnak a nyomásgyakorló csoportok, és a tényleges vezetőket jelentik; e csoportok megközelíthetők, hiszen ismertem mentali-

tásukat és csekély valószínűsége volt annak, hogy az emigránsok soraiban egyéb társadalmi csoportokkal egyáltalán kapcsolatot teremthetnek; ezek ugyanis, amelyek különbözőnek az értelmiségi csoportoktól, politikailag amorf alakzatok. Vagy ha nem is, jobban ki vannak téve a manipuláció lehetőségeinek, mint az előbbieik.

Kutatásaim kiindulásaként nyilvánvalóvá vált számomra, hogy az internetikus kommunikáció szintjén erőteljes gátak és gátlások léteznek, hogy a hangadók nyílt, de még inkább burkolt politikai diskurzusai végső soron párhuzamos diskurzusok, bizonyos objektív tényezők következtében pedig e diskurzusok nem találkoznak, a különböző közösségek tapasztalatai nem jutnak el egyiktől a másikig. Negyven-ötven évenként léteznek bizonyos próbálkozások a politikai kommunikáció megteremtésére, léteznek – ne feledjük – politikai értelemben vett antantkísérletek, amelyeket a politikai vezetők az illető államokban kezdeményeztek a második világháború előtt, s amelyek végső soron, a történelem nyomása alatt nem bizonyultak elég tartósaknak. Valószínű, hogy hasonló új politikai egyezségekre szükség van, és kutatásom épp egy ilyen egyezés elméleti előkészítése kívánt lenni. Világos politikai programon alapult, amit alkalmazás szempontjából az egyedüli valószínűnek és lehetségesnek vélek azon történelmi változások keretén belül, amelyekben élünk, s amelyeket megélünk. Európa keleti országainak egyfajta politika közösségét vallom, mert csak ez állhatja útját a nagyhatalmak rájuk irányuló modelláló nyomásgyakorlásának. Ezt a fajta egyesülést képtelenek az Európai Unión keresztül megvalósítani, amely egy birodalmi elképzelés hordaléka.

Nem tudni, hogy Európa keleti országai még mennyiben jelentenek valamit is a világban, egyebet, mint a bárhol előállított fogyasztási javak pusztá forgalmazási területét, nyersanyagforrást, olcsó mezőgazdasági területeket és dömpingáron értékesített képzetlen vagy képzett munkaerőt. Ebből ered a világpolitikai síkon tapasztalt másodlagos szerepük. Mindenesetre, a fentiekre adott választól függ rövid és középtávon a kelet-európai országokban élők egyéni és kollektív boldogulása.

Létezik egy szubjektív tényező is, ami megnehezíti a jó kommunikációt. Ez nemcsak ama konfliktusos helyzetekből fakadó történelmi gyanakvásnak, feszült viszonyoknak tudható be, amely kétirányú viszonylatban szinte valamennyi kelet-európai országot megérintett az utóbbi évszázadokban, hanem egy nagyon is kézzelfogható tényezőnek, amelynek okán az utolsó kétszáz évben hiányzik a kellően erőteljes hagyomány a programszerű kölcsönös megismerésre, kulturális, illetve szigorúan nyelvi szinten. Márpedig kommunikálni képtelenség akkor, ha nem ismerjük, méghozzá alaposan a másik nyelvét. A kelet-európai országok elitjei viszont súlyosan tévedtek az említett két évszázad során – amelyek a harcos nacionalizmus, a független, lényegileg köldöknéző államalapítások századai voltak –, amikor a kelet-európai országokban beszélt nyelvek kölcsönös elsajátítása helyett bizonyos történelmi időszakokban a közvetítő nyelveket részesítették előnyben, mint a franciát, az orosz, a németet, most meg éppen az angolt, tehát „birodalmi” nyelveket, amelyek inkább a szűrő szerepét töltötték be, háttérbe szorítva a közvetlen kapcsolatokat. Viszont épp a közvetlen kapcsolatok hiánya kedvezett a kívülről jövő, általam tágabb birodalmi értelemben, imperialistának nevezett manipulációknak.

Annak, hogy a mai Romániában élnek olyan magyarok, akik igen jól beszélnek vagy ismerik a román nyelvet – a politikusok közül például Kelemen Hunor, Frunda György vagy akár éppen a mostani beszélgetőtársam, és még elég sokan vannak hozzájuk hasonlók –, nem találni a megfelelőjét a magyar nyelv viszonylatában a román politikai életben, amely képtelen közvetítők nélküli ismereteket szerezni. Csakhogy Frunda György, volt romániai elnökjelölt, Románia miniszterelnökének jogi tanácsosa, akár a párbeszéd korrektségét is veszélyeztetheti. Legyünk bármennyire is jóhiszeműek, az ő tanácsai sehogysem lehetnek teljességgel pártatlanok.

Ellentmondásosnak érzem továbbá a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet vezetésének és tényleges kutatórészlegének állományát, de nem csak amiatt, hogy magyarok uralják a személyzetet, mert ez egy válsághelyzetre is fényt vet: hiányzanak a hozzáértő románok erről a területről. Az intézmény „alpcélkitűzése és működési területe: a romániai nemzeti kisebbségek és más etnikai közösségek etnikai identitás-megőrzésének, -fejlesztésének, -kifejeződésének, valamint ezek szociológiai, történelmi, kulturális, nyelvi, vallási és más jellegű aspektusainak kutatása, tanulmányozása”. E program – és ennek pénzügyi támogatása – szempontjából az intézmény nem lehet csupán a kisebbségek eszköze azok panaszainak közvetítésére. Mert mindenekelőtt állami eszköz annak érdekében, hogy a román kormánynak pártatlan és megalapozott tanácsokkal szolgáljon; a valóság megismerésének olyan tudományos és politikai eszköze, amely kiegyensúlyozott egyeztetést biztosíthat a romániai nemzeti kisebbségek törekvései és a többség, valamint a lakosság etnikumától független, globális érdekei között.

Nyilvánvaló, hogy szükséges intézményesíteni a kölcsönös megismerést szorgalmazó művelődési formákat; éspedig olyan szakemberek nevelésével, akik képesek mások civilizációjának, művelődésének és politikai kultúrájának ismeretére, megértésére. Az a tény, hogy a román értelmiségi körökben oly ritka a szomszédos nyelveket beszélők száma, akár Erdélyben, akár Románia más részein, hátrányt, fogyatékosságot jelent. Nem létezik tehát semmiféle szellemi ellenőrzési, összehasonlítási, elmélyítési lehetősége a számításba jövő, velünk érintkező szomszédaink téziseinek.

Ez a forrása a kapcsolatokban mutatkozó problémáknak, amelyeknek a bizalomra és a minden irányban ellenőrizhető erkölcsi, politikai és intellektuális kölcsönös tájékozódásra kell épülniük az illető közösségek jelenkori politikai sokszínűségét illetően.

Az aszimmetrikus kapcsolatok felszínessége könnyen érzékeltethető. Miközben az európai városok és falvak között testvér-programok működnek, Románián belül nem létezik valami hasonló a többségében magyar és román lakosságú helységek között. A nagyvárosokban pedig, a közösségek párhuzamos világokban élnek, minden eddiginél szigorúbb protokolláris kapcsolatok mentén, elhanyagolva a „jogos nézeteltérések” értelmes rendezését – hogy egy volt francia külügyminiszter, Hubert Vedrine megfogalmazását idézzem.

Évek óta folyik az erdélyi magyarok és románok közötti kapcsolatok fellazítása, a közösségek elszigetelése. Ez pedig a manipulációknak kedvez. De mi a cél? Visszaállítani a háború előtti, egyenlőtlen világot, vagyis a restauráció. Kinek az érdekében? Nem hiszem, hogy az olyan közrendű polgárokéban, mint amilyen te vagy én vagyunk. A feszültségi gócbokban, ahol követelések, elvárások vannak, semmi nem történik pozitív értelemben, ellenkezőleg, erősödik az elkülönülés, állandósul a távolságtartás, korlátozódik a megismerés. Szorgalmaznám testvérfalvak kijelölését, a gazdasági együttműködés jegyében. Ezeket fentről kellene megnevezni, komplementáris gazdaságuknak megfelelően.

Mócvidék és Székelyföld – Erdélynek e két jellegzetes vidéke közvetlen kapcsolatban kellene hogy álljon, megfelelő intézményes, nyelvi és politikai előkészítés alapján. A hasonlóság létező, még csak ki sem kell találni. A hegyek, a történelem, az enklávéjelleg, a szegénység – minden egybevá. Ha fiatalabb lennék, szívpanaszok nélkül, és a hegyeket járhatnám, olyan tevékenységnek tartom ezt, ami végső értelmet adhatna evilági életemnek.

Cs. G.: *Aszimmetrikus kapcsolatokról beszélt. Folyóiratának, az Asymetriának van valami köze mindehhez?*

D. C.: *Az Asymetria kései és némileg polemikus válasz G. M. Cantacuzino és Octav Doicescu építészek és esszéírók Simetria című folyóiratára (1939–1947), mely*

annyira szépséges, oly távol álló e világ szennyétől, hogy azt sugallta nekem: pimaszul szabad! A hetvenes években irigyeltem az egykori kiadó és a munkatársak képzelt szabadságát és távolságtartását, hisz úgy tűnt, mintha nem is a múlt század harmincas éveiben éltek volna. Pedig nem vonultak ki saját idejükből. Tevékenységemet az alábbi mondásnak rendeltem alá, amelynek forrása számomra ismeretlen: „Annak a nemzetnek, amely elválasztja a bölcseket a harcosoktól, gyáva gondolkodói és ostoba harcosai lesznek.” Mindehhez önkéntesen, de makacsul ragaszkodom e két társadalmi állapot határán, talán mert nem vagyok sem eléggé bölcs, sem eléggé harcos.

Gondolkodó harcosokként számos elkötelezett és érvelő cikket írtak a harmincas években Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade (*Miért gyávák az értelmiségiek? A vak pilóták* – megérdemlik, hogy a jelenkori magyar közönség megismerje őket; valamennyit közölte az *Asymetria*, értelmezéseivel együtt). A bennük leírtak érvényesek a jelenlegi román társadalomra, akár csak más európai társadalmakra is.

Az *Asymetria* folyóirat révén a világot olyannak szerettem volna bemutatni, amilyen: ellentmondásosnak, irracionálisnak, egyenetlennek, titkolózónak, maffiahálózatokkal át- meg átszőttnek. Az induláskor megfogalmazott programot érdemes összességében nézni ama blog-hálózattal, amelyet az évek során köréje építettem, és amelynek egyetlen gondozója magam vagyok. Örvendek annak, hogy sikerült egymással kibékíthetetlen szövegeket is közzétennem ebben a kanonikus egybehangzásokkal unalmas világban, párbeszédbe állítva ezeket az olvasó gondolataiban, ellenségeskedéseket és kiátkozásokat is provokálva, különösen a dogmatikusok körében.

Blogjaim a függőleges kommunikáció szerinti építmények, középen az *Asymetriával*, és hozzája csatlakoznak az *Ardealul nostru*, *Asymetria-Antiacvarium*, *Arhiva Românilor*, *Jurnalul unui vulcanolog*, *Dosar de urmărire informativă* (Dan Culcer DUI „Dinu”).

Franciaországban magyar nyelvtudásom alkalmi munkákhoz is hozzásegített. Fordítottam és egy Video Adapt nevű párizsi szakosodott ügynökség révén – amely igen aktívnak bizonyult az 1989–1990-es évek Kelet-Európájában – dokumentumfilmek feliratozásában vettem részt. A Zendülés idején (1989. december és 1990. január között) ezzel szerzett pénzen szabadúszó riporterutat tehettem Romániában 1990 februárjában, interjúkat készítve; jelen voltam és forgattam az RMDSZ kolozsvári alapításán, az Állami Magyar Színház termében.

Ugyancsak kétnyelvűségem miatt hívtak meg 1993-ban egy hármas vitára – Dinu Zamfirescu és Ion Solacolu emigránsokkal – a németországi Dietzbachban megjelenő *Dialog* folyóirat szerkesztői. Erdélyi gondokról beszélgettünk. Az eredmény egy 22 oldalas szöveg lett, amelyet az *Asymetria* folyóirat is felvállalt. Az abban kifejtett vélemények közül igen sok ma is helytálló.

Nagyjából ezek az *Asymetria* és az azt kiegészítő blogok geopolitikai, társadalmi és kulturális publicisztikáinak vezértémái. Olvasóim pedig jóval többen vannak, mint amennyit valaha is elképzelhettem. A statisztikák mindenki előtt nyilvánosak. Egyes szövegek szokatlanul magas látogatottságúak. De nem számítok csodákra. Az olvasás nem jelent föltétlen igenlést vagy tagadást. Nem módosítja a tehetetlen fel fogásokat, mert valamennyi mentalitásnak megvan a maga jókora tehetetlenségi nyomatéka.

Mégis, milyen energiák, motorok hoznak engem mozgásba?

Mindenekelőtt a kíváncsiság. Esetemben ez sokirányú, és rendkívül fárasztó, különösen a számomra, viszont annyira beépült az idegrendszerembe, a szülői öröklés és nevelés folytán – édesapám a végtelenségig kíváncsi ember volt –, hogy krónikus betegségként már-már elviselhetetlen. 1989 után különböző rádióadóknál (BBC, Radio France Internationale, Europa liberă, Radio Solidarnosæ) publicisztikát műveltem. E jobbra időszaki munkát gyengén fizették, ami nem volt elég ahhoz, hogy

éljek, és iskolába járassam a két lányomat is. Ebből az időből maradt fenn politikai-metamorforikus szövegem a pulóverről. Kifejtettem, hogy az európai geopolitikai pulóver lebontása, amelyet aztán 1945-ben nehezen kötöttek és stopoltak újra, veszélybe sodorja, és újra konfliktusövezetté változtatja Európát. Jugoszlávia felbomlása óriási katasztrófa volt, mert több tízezer polgári lakos és katona halálával járt. Egyéb folyamatok, mint például a szovjet birodalom széleinek a lefaragása, nem járt volna annyira tragikus következménnyel. Bárhogy is nézzük, a fazon felújítására szükség volt, de nem Jugoszlávia esetében.

A nyolcvanas években eljártam a rue Bonaparte-n található Párizsi Magyar Intézetbe, kiállítás-megnyitókön vettem részt, sőt ott voltam 1992-ben a budapesti Tudományos Akadémia által három kötetben kiadott *Erdély története* francia nyelvű változatának vitáján. Újra sikerült felháborodnom azon a primitív és leegyszerűsítő eljárásán, ahogyan ezzel az alapvető munkával vitázni próbáltak; miközben tudjuk, hogy egy Magyarországon hosszas készülődéssel, komoly történelmi elemzéssel és a hagyományos, etnocentrikus politikai gondolkodással megalapozott komplex műről volt szó. Az akkori román történészcsoporthoz, amelyben ha jól emlékszem, Florin Constantiniu és Ioan-Aurel Pop, a kolozsvári tudományegyetem jelenlegi rektora is jelen volt, egy vékonyka, nemzeti színekben rikító füzetecskét mutatott fel, ami inkább emlékeztetett választási brosúrára, mint szakmai vitára alkalmas kritikai munkára – olyan körülmények között, amikor a két ország között már maga a téma is feszültségeket okozott. Valószínűleg ismert tény, hogy azóta elkészült Kolozsváron 1997-ben, kizárólag román nyelven, két vastag kötetben a *România történelme. Erdély* című munka, a George Barițiu Kiadó gondozásában. A nyomtatást nem az állam pénzelte, hanem egy sor kereskedelmi vállalat. Ami aggasztó jel: az akadémiai és az állami intézmények, forráshiány miatt, hirtelen kibújnak természetes felelősségük és kompetenciájuk alól.

Míndez nagyon kevés az 1990 utáni időszakról, amikor Románia állami léte ismételen ki volt téve a támadásoknak, akár csak egyéb, nemzeti kisebbségekkel rendelkező, Kelet-Európára jellemző országok államisága is, amikor a történetírás piacát olyan munkák árasztják el, amelyek a Neagu Djuvara és a Lucian Boia típusú elemzésekre ütnek, amelyek nem egyszerűen kritikusak, ami természetes lenne, hanem bomlasztanak is az ún. mítosztalanítás jegyében. A magyar sajtóban ezeknek kijáró dicséret nem vezet jóra, mint ahogy a Sabin Gherman fémjelezte erdélyiség bátorítása – állásfoglalása sematikus, mint minden kiáltvány, és ostoba, mint minden együgyű megoldás – sem válik a magyarok dicsőségére. Emlékszem, hogy 1999 decemberében a kolozsvári Erdélyi Híradó Kiadónál megjelent 422 oldalas *M-am săturat de România. Fenomenul Sabin Gherman în viziunea presei* című könyv, az illető kiáltványának percepcióját mutatva be a román sajtóban.

A mi időnk még nem kedvez az építkezésnek és a higgadt elemzésnek. Ráadásul úgy tűnik, a jövőben is folytatódik az érdekeket szolgáló bomlasztás, amíg a támogatott kutatásoknak csak egyetlen típusa létezik: amit a Soros Alapítvány pénzel. E magán-, de távolról sem független intézmények, egyfajta ideológiai háború vektorai-ként, amelyek az amerikai neokonzervatív doktrínákban gyökereznek, a konfliktushelyzetekre teszik a hangsúlyt ahelyett, hogy kiegyensúlyozott megoldást sugallnának. Ez csak egy látszatra pozitív program; miközben nemcsak az etnikai, de mindenféle kisebbség jogaiért küzd, nem vesz tudomást arról, hogy létezik többség is, amelynek mintha nem volna joga a védelemre a planetáris egyneműsítés agressziójával és a különböző kisebbségek bomlasztó tevékenységével szemben. A folyamat a civilizációk közti harc téziseivel kezdődött...

Ahhoz, hogy magyar értelmiségi olvasóim is jól értsenek, hangsúlyozom: egyáltalán nem ellenzem annak a higgadt elemzését, ami a negyvennyolcasok és a hajda-

ni nemzetépítők szellemi hulladékából táplálkozó történelmi konstrukciókból megmaradt. De úgy hiszem, kell léteznie két kommunikációs síknak – akárcsak a többi társadalomtudomány esetében – a történelem számára is. A professzionális kutatás és a népszerűsítés célközönségei nem azonosak. A zavaros gondolkodás destruktív, mert az egymás kölcsönös elutasításához vezet.

Romániában ötven éven át a kommunizmus gátat vetett a nemzet kiteljesedése folyamatának. Ha a történelem itt nem bicsaklik meg, akkor az 1920-ban a kelet-európai övezetben megteremtett viszonylagos egyensúly (természetesen nem Magyarország revizionista törekvései szemszögéből nézve) folytatódik, vagy legalábbis kiteljesedett volna, természetesen tárgyalásos alapon, az erőszak kizárásával. És a magyar szenvedés enyhül, talán elviselhetőbb lenne. Az etnikumközi kapcsolatok valamennyi problémáját megtárgyalhattuk volna, de nem heves revizionista stílusban, hanem tárgyalások révén, elvileg az eszményített európai szellem alapján, amelynek kiépítésére az utóbbi két évtizedben bennünket is felkértek, anélkül hogy véleményünket kérték volna. Tulajdonképpen ez az európai ideológia az, amit birodalmi hulladéknak tartok. Mindenféle pénzügyi zsarolással rákényszerítették a szovjet rendszer alól alig szabadult keleti államokra, amelyek jóformán föl sem ocsúdhattak, és gazdaságaik a gyanús privatizálások folytán ma már-már romokban hever... A helyzet Magyarországon sem különb. A korrump kormányok által támogatott, erőszakoltimport-megoldások, a szuverenitás tragikus lazulása közepette, még nagyobb egyensúlyvesztéshez vezetnek, mint amit 1989 előtt tapasztalhattunk. A nemzetközi közösségi reakciók pedig mindezekre a kétségbeesésből és az irracionáliszmusból merítenek erőt...

A restauráció kétélű jelenség. Mi haszna van közösségeinknek – a magyarnak és a románoknak is –, hogy a nép számára létfontosságú javakat ajándékozzunk volt bojárok és nemesek leszármazottjainak, azzal az ürüggyel, hogy román vagy magyar származásúak, hogy in integrum visszaszolgáltadjuk nekik azt az államosított tulajdont, ami az 1920 utáni paraszti tulajdonra pozitív hatású, törvényes reformkeretek között történt? A szegénységnek nem volt nemzetisége.

Figyelmesen nyomon követtem/követem mindazt, ami a román jobboldalon, a középső regiszterben, illetve a baloldalon történik, és megválogatva, de nem diszkriminatív alapon, számos publicisztikai szöveget és politikai kezdeményezést közlök ezekről a területekről a leltár szerepét betöltő blogjaimon; mindenekelőtt azért, hogy lássam, milyen megoldási javaslatok léteznek, azon kívül, ami jól látható, s amelyeket a manipulált sajtó és televíziók ismertetnek. Az én programom a kiáltvány műfajának programja: Olvasd és add tovább! Kerülöm a dogmákat. Szinte valamennyi bemutatott vagy átvett szövegem megtalálható az interneten. Egymás mellé illesztésük, a tematikus elrendezés egyfajta szakosodott, magánhasználatú, nyilvánvaló társadalmi és politikai funkciójú antikvárium funkciójára emlékeztet. A saját és a kíváncsi olvasók megvilágosodását szolgálja a régi és új szövegeknek ez az aktív lerakata, amely csupán a kezdet, az előítéletektől való szabadulás lépcsőfoka. A válogatott szövegek nem a Dan Culcer nézeteit képviselik, csupán a válogató szándékát, olyan ideológiai körképet nyújtani, amit nem határol be se a jobb-, se a baloldali dogma. Az égető kérdés ma nem a demokrácia és a diktatúra közötti választás, hanem annak megértése, hogy a látszat-demokrácia, a demokrácia színlelése ugyancsak a terror, a diktatúra egy álcázott formája.

Cs. G.: *Fentebb vázolt euroszkepticizmusát, annak mértékét ebben a formában megértem, és részben hosszas franciaországi perspektívájának is betudhatom. Következős figyelme az erdélyi kérdésre ugyancsak érthető, hiszen ott vált gondolkodó emberré. Internetes blogjai mire hívják fel a közfigyelmet Erdély jelenével és jövőjével kapcsolatosan?*

D. C.: Nem euroszkepticizmus ez, hanem szabadságharc. Különösen az 1987 után született szellemi termékeimben, amikor a témát már szabadon lehetett tárgyalni, Románia problémáit az erdélyi gondokon keresztül igyekeztem megérteni. Erdélynek pedig mindvégig az Ardeal formáját használtam a Transilvania helyett, mert így tartom helyesnek; Erdély ugyanis egy központ, és nem periféria, nemcsak egy erdőn túli terület. A románok és magyarok együttélésének geopolitikai és mértani középpontja.

1989 előtt a román történetírás e témában megrekedt a rögtönzésnél. Hiába léteztek hozzáértő szakemberek, a mesterkéltnél ideológiai építményeket helyeztek előtérbe, ahelyett hogy frontálisan tárgyaltak volna arról a problémáról, amiből komplex – és nemegyszer ellentmondásos – könyvészeti anyag gyűlt össze. Végső soron félre kellene tennünk a történelmet ahhoz, hogy a jelenről beszélhessünk. Mit számít ma már, hogy a románok déli irányból keltek át a Dunán vagy nem? A létezés érve sokkal életrevalóbb, mint a történelmi szempont.

Egy, a kelet-európai országokról francia nyelven írt történeti munka szerzője, Henri Bogdan (*Histoire des pays de l'Est*. Perrin, 1990. [Ed. I 1982]) közöl egy térképet, amely a vlach népvándorlást ábrázolja a 10–14. századok közötti időszakban, amit érdemes lenne reprodukálni és értelmezni, hogy beigazolódjék bizonyos objektívnek mondott tézisek propagandisztikus jellege. E térkép úgy mutatja be az „oláh” népességet, mint az övezet legterjeszkedőbb népét. Minthogy szerette volna bebizonyítani, hogy a 10. században a románok nem éltek Erdélyben, Henri Bogdan ügybuzgó módon kijelenti, hogy az oláhok (a románok – ő maga társítja e két megnevezést) hatalmas területen telepedtek meg, és nem csupán elvándoroltak előbb északra, majd kelet felé, hanem el is terjedtek, mert a Pindusoktól egészen a Tiszáig és a Dnyeszterig megtalálhatók. Valamennyi más nép a saját régi, 10. század előtti határain belül maradt, csak a románok terjeszkedtek egészen Morvaországig.

Ez pedig, bár közvetetlen, paradox módon a román népesség életerejének történelmi bizonyítéka. Nem hiszem, hogy a szerzőnek szándékában állt e tétel bizonyítása, s a példája számomra a történelmi túllicitálások nevetségességét illusztrálja mind a román, mind a magyar történészek részéről.

Mindig furdulta az oldalamat: a maga során a román történetírás miért makacsolja meg magát, hogy kitarson a román kontinuitás elmélete mellett Dacia területén. Ahelyett, hogy azt kérdezték volna: vajon miért csak egy bizonyos nemzet történeteszei vonják kétségbe a jelenlét tényét, miközben a szlovák, a cseh, a lengyel, a bolgár, a francia, az amerikai, az angol, stb. történészek, tehát azon országok történeteszei, amelyekkel Romániának nincsenek területi vitái (kivételt talán az oroszok képeznek Besszarábia kérdésében) sosem vitatták a vlachok vagy a román ajkiúk jelenlétét Erdélyben egyik vagy másik században.

A korábbi helyzetekre vonatkozó statisztikai adatoknak az én szemszögemből nincs bizonyító erejük a mi problémánkra. Mert nem igazán érdekes, mi is történt kétszáz évvel ezelőtt. A fontos az, hogy mi van ma. Megint más kérdés, hogy miként húzták meg a határokat a húszas években, az erdélyi egyesülés időszakában.

A problémát tehát a ma viszonylatában és nem revíziós szándékkal kell fölvetni. Vajon lehetséges lenne ma a határok újrarajzolása, ahogyan azt a volt Jugoszláviában nemrég megtették? Ha igen, milyen módon, milyen alapon, mely elvek alapján, milyen statisztikai adatokra támaszkodva stb. Vagy pedig, ha ezt a változatot elvetendőnek tartják, a határon túl szétszórtan élő magyar közösségek helyzetét kell megoldani az érintett közösségekkel való tárgyalások útján.

Ami romániai tevékenységemet illeti, dokumentumok igazolhatják, hogy nem a nagyotmondás ördöge beszél belőlem: teljes szívvel vállalom a *Vatra* folyóirat meg alapítását, méghozzá román kulturális folyóiratként egy magyar kultúrzóna közepén.

Olyan teremtő pillanat volt ez, amelynek a célja az volt, hogy a románok jelképesen érvényt szerezzenek ama jognak, miszerint megkülönböztetés nélkül, mindenfajta erőszakot mellőzve kulturálisan is jelen lehessenek az erdélyi magyar kultúra mellett, amely 1867 óta a hatalom kegyét élvezhette.

Szükséges, kiegyensúlyozott, erőszakmentes akció volt ez, amit ha kezdetben pimasz gesztusnak is tartottak Marosvásárhelyen és magyar értelmiségi körökben, végül elfogadtak, sőt később támogattak is.

Nyilvánvaló, hogy a helyi és központi pártszervek egyetértése nélkül egy ilyen folyóirat nem jelenhetett volna meg. De ugyancsak levéltári dokumentumok igazolják, hogy a kezdeményezés nem az ő kezükben volt, a hosszúra nyúlt halogatási időt (1964–1971) úgy éltem meg, mint a rendszer bénaságát, illetve annak a bizonyosságát, hogy nemzeti elkötelezettsége felszínes, kirakati volt csupán, nélkülözve mindenfajta tisztánlátást és pozitív alkotószellemet.

2013-ban megvédett doktori tézisem a cenzúráról levéltári bizonyítékokkal szólnak arra nézve, hogy a Ceaușescu-féle nacionalizmus megalkuvó, következtelen volt; szűk intézményi, anyagi és személyi forrásokkal rendelkezett. Ellenkező esetben a romániai magyar közösség demográfiai és művelődési helyzete katasztrofális lett volna. Így viszont – a nemzeti kommunizmus évtizedei után is – még rossznak sem mondható. Paradoxnak, sőt pontatlannak tűnhet megállapításom egy olyan politikai rendszerről, amelyet a romániai magyar közösség jó része politikai és kulturális tekintetben elnyomónak, túlélését fenyegetőnek tartott.

A *Vatrával* kapcsolatban tapasztalt szolidaritás, sőt barátság gesztusai nem magyaríthatók csupán a magyar értelmiség vezetőinek opportunizmusával és kollaboráns magatartásával. A kölcsönös tolerancia alapja, amely a tisztességes együttműködés, a kölcsönös támogatás szintjére emelkedett – az alapítók közül kettőnk, a Romulus Guga és a jómagam kétnyelvűsége volt. Egy fordítói program kidolgozása, magyarról fordítók jelenléte a szerkesztőségben – Tudor Baltes költő, a lap egykori korrektora, majd a későbbi több nyelvű Ștefan Borbély, Kocsis Francisko, Maria Mailat (mindhárman beszélnek magyarul) – igazolta, hogy nincsenek nemzeti előítéleteink. A lap általános kiadói politikája, beleértve az erdélyi kérdés taglalását, sajnálatos árnyalati eltéréseket, sőt torzulásokat is szenvedett idővel, már Romulus Guga vezetése alatt is.

Cs. G.: *Milyen gondolatok foglalkoztatták a Ceaușescu-korszak utolsó éveiben emigrálni készülő Dan Culcert? Az általános megbélyegzés mellett, gondolom, sorsársai részéről együttérzést is tapasztalt. Kapott-e tanácsokat, eligazítást, emberi kapcsolatokhoz hozzásegítő címekeket?*

D. C.: Távozásomkor 46 éves voltam. Hivatalosan csak mérsékelt megbélyegzésben volt részem. A valós vagy a látszólagos együttérzés valamivel kevésbé volt mérsékelt... De 1972–1987 között a szekuritáté megtisztelt azzal, hogy alanya (vagy tárgya?) lehettem egy megfigyelési ügycsomónak, amelyben később megtaláltam Constantin Noica hozzám intézett levelét, a csatolt szekus megfigyelési utasításokkal együtt. A levélben ez áll:

„Kedves Culcer Uram!

Még levele kézhezvétele napján írok. Őszintén szólva, ott nem viszi semmire, a gyerekek igen, beleértve Ioanát, ha még időben elmegy. A románság ügyét onnan már nem lehet szolgálni. Cserében viszont az európai ügyet kell szolgálni, és jó, hogy tud magyarul. Békére és megértésre van szükség, legalább az értelmiségiek között.

Egy utolsó tanács: válassza a vidéket. Százszorta jobb vidéken, egy más közösségekbe illeszkedni és elkerülni az igen erőteljes, főként nagyvárosokban tapasztalható elutasítást. Ezáltal a földiekkal való kapcsolatot is elkerüli. Ha lehet, felejtse el (egy-

előre) a nyelvet is. Később úgyis meglátja, hogy végül csak idevalósi, és képletesen vagy ténylegesen, visszatér majd szülőfalujába, jobban szolgálva azt, mintha nem fordít háta neki évekkorábban.

Román öleléssel, C. Noica”

(Kivonat: SZMD [Személyi Megfigyelési Dosszié] „DINU” (Dan Culcer), CNSAS-archívum)

Nem fogadhattam meg a filozófus Constantin Noica vidéki megtelepedésre vonatkozó tanácsát. Abban az évben, amikor a távozáshoz szükséges papírokra vártam, feleségem és a gyermekek rövid vidéki – roueni – tartózkodás után már megtelepedtek Párizsban. A Noica-féle jótanácsokból még az európai ügy szolgálata maradt hátra.

Megpróbáltam az UNESCO-nak dolgozni. Politikai menekült lévén, 1989 előtt szó sem lehetett arról, hogy bejuthassak a román küldöttségbe, még ha ürrülnek is állások. A munkaerőt Romániában alkalmazták. Sikerült viszont két hónapra ideiglenesen elhelyezkednem a *Le Courrier de l'UNESCO* című havi közlönynél újságíróként, szerkesztőségi titkári beosztásban. Sokat tanultam ott, rokonszenvvel fogadtak. Az időszak letelte után viszont nem ajánlottak föl semmit. Nem volt mit. Minden állás foglalt volt, és senki se készülődött nyugállományba.

Cs. G.: *Több mint három évtizednyi személyes és professzionális tapasztalattal a háta mögött megkérném a szerkesztő és esszéíró Dan Culcert, határozná meg azt a státust, amiben jelen pillanatban érzi magát. Emigráns-e, netán száműzött, menekült, kettős állampolgár, kozmopolita vagy egyszerűen csak a román diaszpóra egyik tagja?*

D. C.: Röviden, ahogy most érzem – és ahogy Romániából távoztomban is érzem – „Franciaországban élő román állampolgár” vagyok. Különböző ez a hivatalos bejegyzés szerepel a romániai szekurista-rendőri közigazgatás által távozásomkor kiállított útlevelemben is. És Franciaországba érve, bár politikai menedékjogot kértem, nem mondtam le a román állampolgárságomról, mert a francia törvény nem kényszerített rá. Távozásomkor szerettem volna hatósági engedélyt kapni könyvtáram kivételére. Én úgy gondoltam, hogy jogom van hozzá, a szekurista-rendőri közigazgatás meg úgy, hogy kegyet gyakorolna velem, ha engedélyezné, s elutasítottak. E mindenfajta emigránssal szembeni bánásmód miatt számomra véglegesen a romániai kommunista-nacionalista politikán maradt az ostobaság és a gőg bélyege. A politikai ostobaság, a távlatokban látás hiányáé. Az 1956 utáni magyar állam politikájához, saját belső és külső emigrációja iránti bánásmódjához képest, a román kommunisták politikája mindig hányingert és megvetést keltett bennem. Mert mindvégig a nemzeti érdek ellen dolgozott. S ez ma is így van. Nem eszményítem a magyar politikát. 1963 óta figyelmesen követem. Alkalmam volt valamennyi nemzedékből való magyar értelmiségiek tucatjaival szóba állni. Lukács György, Illyés Gyula, Réz Pál, Mészöly Miklós, E. Fehér Pál, Jékely Zoltán, Ilia Mihály mellett elbeszélgettem a *Tiszatáj* és a *Jelenkor* akkori fiatal munkatársaival, továbbá Kolozsvári Papp Lászlóval, Belia Györggyel, Domokos Jánossal (az Európa Könyvkiadó igazgatója), Eörsi István költővel, aki Lukács Györgyöt fordította, a drámaíró Csurka Istvánnal, akiből nemzeti politikus lett...

Hangsúlyozni szeretném, hogy az én nacionalizmusom pozitív töltetű (nem elvem a „dögöljön meg a szomszéd kecskéje”), családi nevelésből és saját tapasztalatomból ered, ama erdélyi eszményből, hogy léteznek belső szomszédságok, amelyek együttműködést, konfliktusmentességet jelentenek; mindezt az erdélyi társadalmi valóságból szűrtem le, az élettől ajándékként kapott magyar barátaimmal való kapcsolataimból. Azt is le kell mindjárt szögezmem, hogy nem valamiféle engedékenység ez nálam, nem a megalkuvás jele, amit az erdélyi valóságot nem ismerők hangoztatnak. Valamennyi erdélyi számára az egyetlen megoldás az együtt létezés,

feszültségekkel ugyan, de nem ellenségesen. Akik ezt előjogokra vagy erőből származó fenyegetésekre, belső vagy külső politikai zsarolásra kívánják felcserélni – például ilyen vagy olyan magyar vagy magyar-zsidó eredetű amerikai szenátor beavatkozásával; a keleti Nagy Testvérrel való fenyegetőzések meglobogtatásával –, az nagyon téved. A jogos és jogtalan nézeteltérések megtárgyalása csakis az olyan személyekre tartozik, akik tudják, hogy miről van szó. A politika hatékonysága nem a bármely irányú felháborodáson és a fenyegetéseken múlik, de nem is az egyik fél – esetünkben a román fél – behódolásán, a mindenáron megőrizni kívánt jó viszony vagy pillanatnyi választási érdekek okán.

Cs. G.: *Mi az Asymetria online folyóirat tevékenységének legfontosabb hozadéka az azt létrehozó, szerkesztő és rendszergazda Dan Culcer számára?*

D. C.: Az általam szerkesztett fórumokon, más ismert szerzőkkel egyetemben megpróbáltuk átvilágítani a Zendülés Utáni korszakot. Zendülésnek nevezem a kelet-európai országok emancipálódási mozgalmát, amely ezek részleges és valószínű, ideiglenes szabadulását jelentette a szovjet befolyási övezettől, hogy besoroljanak az amerikai–nyugat európai kettős ellenőrzésű politikai és gazdasági övezetbe, a szuverenitás széles körű és sikeres elvesztése árán; a helyzet nem áll távol a „korlátozott szuverenitás” brezsnyevi elméletétől. Ez idő tájt tanulmányoztam a marginális ideológiákat, s a modernitás történelmi-kulturális tapasztalata alapján elmondhatom rólok: termékeny ideológiai források, és valamikor uralkodókká lesznek. Közéjük sorolnám például az Ernst Jünger-, Julius Evola-, Alain de Besnoit-féle etnizmust, újfelfelfogalmazott nemzeti bolsevizmust.

A mi Európánk, vagyis az *Asymetriáé*, a Lajtánál kezdődik és az Elbrusz hegység-nél ér véget. De nem foglalja magába a birodalmakat és az egykori birodalmak oszlopait. Magyarország kivétel, amely nélkül szerintem a kis és közepes országok Európája elképzelhetetlen. Végtelen hiba lenne Magyarország mellőzése e geopolitikai konstrukcióból, amely Aurel C. Popovici román professzornak a Nagy Ausztriai Egyesült Államokról szóló téziseire épül.

Autonómatörökvések? A magyar társadalom nem élhet elszigetelten, még akkor sem, ha látszólagos politikai és jelképes referenciája a székelység szigete. El tudsz képzelni egy virágzó, elszigetelt vidéket, egy szegény Moldvát egy gazdag Székelyföld mellett? Egy elszegényedett vidéket egy virágzó körül?

Az említett övezet országainak gazdaságát komplementárisnak nevezhetjük. Az eurázsiai koncepció elvetése a kis és közepes államok politikai logikájából az övezetben a legerősebb állam, Oroszország hegemoniája elvének kiiktatását jelenti.

Román újságíróként talán elsőnek hivatkoztam Alekszandr Dugin geopolitikai elméletére és ideológiájára. Dugin erősen divatba jött, nemrég Romániába is ellátogatott. Ő az orosz hegemonia elvei szerint gondolkozik. Azok a románok, akik hajlanak az úgynevezett ortodox közösségi érdekek nevében fellépni, nem ismerik a moszkvai pátriárka és az önálló egyházak közötti, egyáltalán nem egyenlő viszony történetét. Természetesen az eurázsiai elmélet orosz eredetű. Kezdetben védekező jellegű ideológia, s arra szolgál, hogy meggátolja Oroszország elszigetelődését Európától, a szovjet birodalom részleges szétesése után. Mostanra támadó jellegűvé vált, egy új stratégiai tengely kiépítése érdekében, amely Oroszországot, Kínát és Indiát foglalja magába. Viszont Románia, Magyarország, Lengyelország, Litvánia, Észtország, Lettország, Bulgária, Szerbia, Horvátország, Macedónia, Montenegró, Albánia, Ukrajna, Belarusz, Görögország, Ciprus, Örményország, Grúzia, Törökország mindmind jelenleg átjárható határokkal rendelkező európai országok, korlátozott földrajzi kiterjedésük okán pedig gazdasági együttműködési kapcsolatok teremthetők közöttük olyan elvek és valós helyzetek alapján, amelyekben a hasonlóság, a megegyezés az uralkodó. Ebben az összefüggésben egyik állam sem törhetne hegemoniára.

Egy ilyen megoldást elő kell készíteni. Első lépésként kommunikációs vonalakat kellene kiépíteni, olyan munkafrontokat, melyek foglalkoztatnák a főlegesen munkaerőt, amely most nyugat felé áramlik el. A másik, egyidejű lépés az lenne, hogy sokoldalúan képzett tolmácsokat és fordítókat neveljünk, akik biztosítják az együttműködési és kereskedelmi egyezmények szabad megtárgyalását, ebben a bizánci típusú kereskedelem lehetne a minta. Magától értetődő lenne bármelyik nyelv egyeduralmának tilalma a többi fölött, beleértve az angolt, a franciát vagy az oroszot is. A bankokat államosítanák, újra bevezetnék az arannyal befuttatott pénzerméket az értéktelen amerikai papírbankógyártás helyett.

Két tenger lenne számunkra nyitott, a Fekete-tenger és a Balti-tenger, szabad hajóutat jelentve a világóceánok felé. A Kászpi-tenger kőolaja, a többi ország gáztartalékával középtávú, viszonylagos energetikai függetlenséget biztosítana. A hegyvidékek gazdasági lehetőségei azonosak. A síkvidékeké ugyanúgy. Megszervezhető az egyeztetett tervezés, minden kényszerszakosodás nélkül, még a KGST-modell is újraéleszthető, amit oly hűbelebalázs módon elvetettek, ahelyett hogy az egyeduralmi elemet iktatták volna ki belőle. Így talán az övezetben szükségtelenek lennének a fegyveres összetűzések, az etnocentrikus szigettörekvések pedig nevetségesek lennének.

Cs. G.: *Miként értelmezné számunkra az Asymetria mottóját, amely állandó jelleggel a honlap alján olvasható, és Eminescu Horatius-tolmácsolását idézi: „Cerul deasupra-ți schimbi, nu sufletul, marea-trecând-o.” Csengery János némileg feltupírozott magyarításában ez így hangzik: „Eget cserél csupán az, nem szívet / Aki a tenger habján messze fut.”*

D. C.: Figyelmesen nyomon követem, mi történik a román kultúrában. Az internetnek hála! Egyébként nem lennének rá eszközeim. De ami így látszik, az is csak egy rész. Viszont sok minden látszik. Próbálok minél több dolgot megérteni és bekapcsolódni a hazai közírásba. Rendszeresen írok három lapnak: a marosvásárhelyi *Vătrâna*-nak, a *Confesiuni*-nak (Tg. Jiu) és a szatmárnémeti *Acoladâna*-nak.

Nem lehet belőled más, csak az, ami vagy. Ez csak egy látszólagos paradoxon. Ez azt jelenti, hogy nem hiszek az átvedlésben, és gyűlölöm a mindkét nembeli átvedelőket. Egy ember személyiségének lényege, a lelke ha nem is alakíthatatlan, de nehezen formálható. Leszámítva természetesen a kízással, a bezártsággal, a Gulaggal átnevelteket.

A román kultúrában sosem léteztek erőteljes baloldali értelmiségiek. Talán ha egyszer megszabadulunk a kommunista-nacionalista rendszer sugallta előítéletektől, a román kultúrának lesz annyi ereje, hogy kitermeljen egy baloldali, társadalmi kereszténységgel párosuló szellemi vonulatot. Még azok a nagy gondolkodók is, akik kezdetben baloldaliak voltak, mint Petre Pandeia (ő fordította le Aurel C. Popovici professzornak a Nagy Ausztriai Egyesült Államokra vonatkozó elképzelését), Petre Țuțea vagy a Panait Istratihoz hasonló proletárírók végül is a jobboldal felé tájékozódtak, és nem megalkuvásból! A baloldal dogmatizmusa elviselhetetlenül kizsige-relő volt. Jelenleg főként történelmi, szociológiai szakirodalmat olvasok, levéltári kutatásokat végzek, ami szörnyen bonyolult, de lenyűgöző munka. Menet közben jö-vők rá, mily keveset tudtam őseim történetéről vagy ama szakmai-társadalmi réteg valóságos magatartásáról, amelyhez az írás révén magam is tartozom.

Az értékek újra felfedezése természetes dolog. Ezért úgy hiszem, hogy például Wass Albert újrakiadása is az. Ami természetellenes ebben, az a kritikátlan, aktualizált értelmezés, mintha 1940-től 1989-ig nem történt volna semmi. Ezért aztán meg-értem a magyarok törekvését, hogy nemzetük nagyjaira emlékezzenek, hogy a szükség kegyelet jeleként állni lássák az Aradon kivégzett tábornokok aradi emlékmű-vét. Megértem a románság részéről is Avram Iancu jelképes marosvásárhelyi jelen-létét, de jobb szerettem volna őt nem lóháton látni, hanem egyszerű emberként a

Kancellária előtt, ahol ügyvédbojtárokodott, és a Teleki Könyvtárnál, ahol a francia forradalmárokat megelőző felvilágosodás műveit olvasta, amelyek megalapozták forradalmi szemléletét. A lovas Avram Iancunak Abrudbányán a helye. Akárcsak netán Antonescu marsallnak – és nem háborús öltözetben – Románia fővárosában. De semmiképp nem a marosvásárhelyi Habsburg-vár tövében, hanem Bukarestben, Iași-ban vagy éppen Chișinăuban. Mert valódi patrióta volt, és elpusztult az áruló kommunisták és a bevonult oroszok golyói által.

Cs. G.: *Mennyire jelentkezik a folyóiratban a diaszpóra kérdésköre, a világban élő románság kapcsolatai az anyanemzettel, a románok és szomszédaik viszonya? Ki van otthon, és ki emigrált? Ugyanúgy működnek ma ezek a fogalmak, mint egykor? Mihez kezdene a gondolkodó Dan Culcer a jelenkori határokkal, a befolyási övezetekkel?*

D. C.: Egy biztos: a diaszpórában mindenki egyedül van. Mindenki szeretne megkapaszkodni. Egyesek szeretnének közösségi védelmet is. Görög férfi görög nőt keres, ahogy mondani szokták. Kevesen térnek vissza. Valamikor, a földtelen erdélyi parasztok Amerikába mentek pénzt keresni, és hazatértek, hogy földet vásároljanak. De nem hiszem, hogy manapság a kivándorlás megfosztana attól a vágytól, hogy földünk legyen, saját földünk, a mi Erdélyünk, a talpunk alatt. A hajósok (Mircea Eliade szép esszéjét írt *Navigare necesse est* címmel), még ha Odüsszeusznak is hívták őket, visszatérnek a szárazföldre. Verset is írtam erről. Amiről nem tudom eldönteni, hogy sóhajtás-e vagy csak jelszó egy optimista tragédiához:

A határokat pedig nem kell eltörölni. Mert hasznosak és szükség van rájuk, ahogy a sejtfalra vagy a bőrre is szükségünk van az élethez. De valamennyi legyen egyben átjárható is, mert enélkül fulladásos halál vagy önmérgezés veszélye les ránk.

Cs. G.: *Nemrégiben az Asymetrián Andrei Mocuța verseit olvashattam, akiről annyit tudni, hogy nagyon fiatal, irodalom szakra jár Temesváron, és befutott költő. Közölt versei hangvétele érdekes módon egészen hiteles katalán hangulatot árasztanak. Vajon az ilyesfajta versekről elmondhatjuk, hogy közülük van a román szellemiséghez? Vagy a szellemiség jutott el oda, hogy világméretben lássa a mindenséget?*

D. C.: Igen, azt hiszem, ez a mai román szellemiség egyik arca. Ilyenek különben a Yossef Abraham versei is, amelyek szintén az *Asymetriában* láttak napvilágot, és te fordítottad őket magyarra. Azokat a szövegeket egy mélyen hagyománytisztelő, hit-hű cionista zsidó írta, moldvai kommunista család leszármazottja, szellemiségét viszont a nyelv hordozza. A nyelv pedig nem valami közömbös eszköz.

1989 decembere óta nem győzők csodálkozni, mennyire ritkán vitáznak Románia jövőjéről (s a viták is erősen soványak), mintha nem is volna más dolgunk, mint lemásolni a társadalomszervezés eszményinek mondott, kipróbált mintáit, amelyek ez egyszer nem keleten, hanem nyugaton vannak. Ez a kártékony jófiúság és nemtelen behódolás, ostoba utánzás a legkegyetlenebb megpróbáltatás, amin Kelet-Európa nemzetei keresztülmennek. Világos hát, hogy én hiszek abban: egyetlen román nemzet létezik, és nem szégyellem kijelenteni, hogy hozzá tartozom. Franciaországban élek, s nyilván, emiatt ki vagyok téve az otthon maradt szójaszálamit evők és a hazát elhagyó honszerető nacionalisták közötti huzakodásnak. 1987-ben távoztam, tehát volt alkalmam belekóstolni élelmiszeriparunk ama nevezetes termékébe is. Amelyik szalámi egyre inkább visszavágyott falat lesz azok számára, akik fogyni akarnak, miután teletömtek magukat a gyorsétkezdék dietetikusnak mondott falatjaival.

Amióta a napnyugati modell szerint építjük Romániát, tudjuk, hogy ő a legjobb, hiszen jobb nincsen. Én nem hiszek a történelem végzetében, és igyekszem helyet szorítani a mi világunkban azoknak az eszméknek, amelyek saját tapasztalatainkból fakadtak, megfelelnek szándékainknak és lehetőségeinknek, hogy végre hozzon is számunkra némi boldogságot, tompítsa keserűségünket, és segítsen hozzá megérte-

ni: Románia földjén nekünk és utódainknak jogunk van álmodozni, boldogan és tisztességesen élni és meghalni. Túl sok ennyit elvárni az álmainktól és azoktól, akik azt hangoztatják, hogy a javunkat akarják, és bennünket képviselnek?

Kérem, hogy álmodjunk együtt. Vajon még lehetséges?

Természetesen a nemzedékünk felelősségéről van szó. Milyen felelősségünk volt, és mi maradt még ránk? A társadalmi igazságnak az etnikai igazság elé való következetes helyezése, az agresszivitás elgáncsolása, a párbeszéd szorgalmazása a jogos nézeteltérések elsimítására és a jogtalanok kiiktatására. Milyen nemzedékre gondolkok? Azokéra, akik a háború idején születtek, s az esetemben azon románokéra, akik átélték Északnyugat-Erdély elvesztését, a menekülést, a kishazából, a vidékünkéről való kiűzetést – a Tiédet és az enyémet! Hogy megtudhassuk egyszer: Csíkszeredában, a „Székelyföldön” lenni azt jelenti-e, hogy egy jövődöbéli autonóm tartomány fővárosában élsz, Magyarországhoz képest külföldre szakadva, vagy a mai és az ezutáni Románia közepén, példának okáért, sőt egyenesen Európában, nem a jelenlegi Európai Unióban, hanem abban, amiről már többször is írtam, a Lajtától az Elbruszig, birodalmiak nélkül.

(e-mail interjú: Párizs–Csíkszereda, 2014 októberében)

